

MARTIN SOLÍK

Kritická teória spoločnosti a problém globálneho uznania

In the presented polemical contribution we seek to highlight the importance of the Prague School of critical theory. Today we are witnessing the loss of a sense of context. A voluminous treatise *Critical Theory of Society*, subtitled the *Czech Context*, by Marek Hrubec et al., which provides a basis for our considerations in the presented polemic, is a kind of invitation to the critical theory as a whole, with a projection of potential avenues of development. We focus on the chapters by authors who belong to the said Prague school of critical theory, whereby the central themes in their exposition are the recognition paradigm elaborated at the international and global levels and the emerging paradigm of global interactions. The authors of the book have undertaken to address issues that emerge at the transnational level; it is therefore appropriate to ask how the representatives of the Prague School of critical theory want to resolve problems of transnational character, whose solution is not contingent on the decisions of social scientists from central Europe? The answer should be sought in *Filosofie a sociální vědy* (Philosophy and social sciences), where, in addition to translations of Honneth, Habermas, Walzer, Taylor, Fraser, Fine, and others, one can find original texts by Cohen, Ferrara, Sklair, Ihara, Harris, Flynn, Onuma, Othman, Chan, Rosemont as well as those by Iris Marion Young, Arlie Hochschild, Thomas Pogge, Nicolaus Tideman, Peter Vallentyne, Samuel Bowles, Tong Shijun, William J. Robinson, Yash Ghai or David B. Wong. While this list is not exhaustive, what is important is that the development of critical theory in the Czech setting may spark a considerable and constructive discussion, which may influence the philosophers and social scientists from other countries. The book *Critical theory of society* is probably one the most interesting and thought-provoking initiatives within the research studies of critical theory today. New analyses offered by the Prague School of critical theory in its book, alongside the titles to which it refers, are of fundamental importance to the research into, and future development of, critical theory both in terms of the theme elaborated in the book and the relevance of its potential impact.

Key words: Prague school of critical theory; global recognition; transcultural turning point; environment; subordinate social groups; struggle for recognition; M. Hrubec; disregard

Na sklonku roku 2013 vyšla vo vydavateľstve Filosofia rozsiahla kniha *Kritická teorie společnosti s podtitulom Český kontext* od Marka Hrubca a kol. Ide o jubilejný päťdesiaty zväzok edície *Filosofie a sociální vědy*, pričom spomenuté jubileum je istým spôsobom implicitne transformované do samotnej knihy, ktorá je systematickým a koncentrovaným výsledkom toho, čo bolo v rámci kritickej teórie spoločnosti vyskúmané v českom kontexte. Je potrebné uviesť si, že súčasná doba so sebou priniesla stratu vedomia súvislostí a predkladaný spis je akousi

pozvánkou do kritickej teórie ako celku s projekciou potenciálnych alternatív vývoja. Kniha *Kritická teória spoločnosti* nie je iba zhutneným súhrnným dielom doterajších poznatkov v českom kontexte s presahmi do slovenského prostredia, naopak, ponúka a rozpracúva aj viaceré nové a originálne analýzy. Jednotliví autori poukazujú na komplexný vývoj v rámci kritickej teórie spoločnosti, ktorej základom je sociálna kritika historických a súčasných nespravodlivostí a patologizmov.¹ Ich argumentácia je adresná a vyhyba sa akejkolvek zamýšľanej či nezamýšľanej vágnosti. Kritická teória nebola nikdy v obľube tzv. nositeľov moci, pretože explicitne odhaľovala deficity usporiadania spoločnosti a formulovala normatívne východiská toho, ako by mala byť usporiadaná.²

Kniha je rozdelená na 14 kapitol,³ pričom za fundamentálne možno označiť kapitoly autorov Marka Hrubca, Olega Sušu, Michala Pullmanna, Milana Kreuzziegera, Zuzany Uhde, Ondřeja Lánského a Ondřeja Štěcha. Ústredným motívom ich výkladu je paradigma uznania rozpracovaná na medzinárodnej a globálnej úrovni a rozvíjajúca sa paradigma globálnych interakcií. Táto podstata zostala v niektorých prípadoch nevyslovená, ale v princípe ide o tmeliaci prvok spájajúci jednotlivé kapitoly. Zvyšných sedem textov sa od tejto tendencie mierne odkláňa.⁴ V ďalšom výklade sa preto budeme venovať práve spomenutým kľúčovým autorom patriacim do pražskej školy kritickej teórie, ktorí svoje normatívne východiská smerujú k problémom uznania a jeho artikulácie v transnacionálnom priestore.

Zvykli sme si, že prevládajúci spoločenský konsenzus je zameraný na deskripciu problémov, čím sa iba potvrdzuje status quo ekonomických, kultúrnych, ekologických a politických kríz a zlyhaní. V tomto duchu ponúka kniha systematickú nadstavbu, pretože nezabúda na normatív-

¹ Kritická teória je vo svojich tézach založená na troch prvkoch: identifikácia problémov, popis reality a odvodenie želaných spoločenských noriem. Východiskový bod možno hľadať v internej kritike, ktorá implikuje zameranie pozornosti na deskriptívne vysvetľovanie relevantných tém a na tomto základe sú formulované normatívne koncepcie spoločnosti. Z uvedeného vyplýva trichotómia – kritika, vysvetlenie a normativita, z ktorej je zjavné, že argumenty majú nielen analyzovať nedostatky spoločnosti, ale majú obsahovať aj víziu jej možnej transformácie. Táto trichotómia pozostáva z odmietnutia (negácie – predstavujúcej kritický postoj subjektu k skutočnosti), prijatia (afirmácie – zameriavajúcej sa na prvky reality s pozitívnym smerovaním na pozadí kritizovanej reality) a vytvorenia (kreácie – kedy dochádza k rozvinutiu pozitívnych prvkov reality do súboru žiaducich noriem a do celku normatívneho usporiadania). V trichotómii sa odráža dynamika vývoja – dynamika bojov o uznanie, ktoré začínajú negáciou stavu, ktorý nie je žiadaný, identifikáciou pozitívnych prvkov a následne rozvinutím do požadovaného stavu. K sociálnej kritike a trichotómii: kritika, vysvetlenie, normativita, pozri bližšie HRUBEC, M.: *Od zneuznání ke spravedlnosti*. Praha : Filosofia, 2011, s. 33 – 51. Porov. s HEGEL, G. W. F.: *Fenomenologie ducha*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1960; HONNETH, A.: *The Struggle for Recognition: Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1996; FRA-SEROVÁ, N. – HONNETH, A.: *Prerozdělování nebo uznání?* Prekl. A. Bakešová a M. Hrubec. Praha : Filosofia, 2004.

² Kritická teória sa tak stala objektom sporov vo všetkých politických režimoch minulého storočia, pretože poskytovala sociálnu kritiku kapitalistických, nacistických i stalinistických praktík. Porov. s HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teória společnosti. Český kontext*. Praha : Filosofia, 2013, s. 8.

³ Každá z kapitol, okrem menších odchýlok, je rozdelená na tri podkapitoly. Išlo o logický zámer, ktorý vo výsledku ponúka prehľadnú štruktúru a ľahšiu orientáciu pre čitateľa. V prvých podkapitolách je prezentovaná recepcia zahraničnej kritickej teórie v českom prostredí, druhé podkapitoly sa venujú výkladu českých autorov a v tretích podkapitolách sa autori zamerali na vývoj v budúcnosti. Autori svoje teórie navzájom poznajú a vzájomne sa dopĺňajú, čo dotvára celkový obraz o ich interakcii.

⁴ Tento odklon však nie je výrazný a zvyšné texty vhodne dopĺňajú a rozvíjajú myšlienky fundamentálnych kapitol. Napr. Ľubomír Dunaj vyzdvihuje argumentáciu M. Hrubca a M. Kreuzziegera a nadväzuje na Bondyho a iných, Ladislav Hohoš sa venuje otázkam revolúcie a utópie. Zaujímavý je i prínos Lenky Vochocovej, pretože médiá plnia nielen informačnú a zábavnú funkciu, ale vďaka ich vplyvu sa dá predpokladať, akými témami sa bude spoločnosť zaoberať, pričom médiá zámerne obchádzajú otázky súvisiace so stavom solidarity na transnacionálnej úrovni.

ne východiská a vlastné predstavy o budúcom zameraní sociálneho výskumu v konkrétnej oblasti. Na druhej strane je potrebné zamyslieť sa nad tým, či je spoločnosť pripravená na spomínanú normativitu. Autori si totiž o. i. predsavzali riešiť problémy, ktoré vystupujú na transnacionálnej úrovni, a z tohto dôvodu je namieste pýtať sa, ako chcú autori vyriešiť problémy, ktoré majú transnacionálny charakter a ich riešenie nie je závislé od sociálnych vedcov z centra Európy?⁵ Problémy ekonomického charakteru, ktoré sa priamo dotýkajú obyvateľov Ázie a Afriky sú bojom o prežitie a ich odpor voči nespravodlivosti súvisiacej s porušovaním očakávaného uznania spojeného so zneuznaním sa transformuje na motivačnú silu, ktorá je základom kritiky. Ich hlas je hlasom o prežitie a ich argumentácia uznania neprebieha v uliciach prostredníctvom revolučných hnutí, svoje nároky formulujú prostredníctvom každodenného zápasu o prežitie v základných životných podmienkach a v extrémnej chudobe.⁶

Autori vo svojich textoch formulujú argumenty, z ktorých možno vyvodiť, že transnacionálne korporácie a medzinárodné finančné inštitúcie sú spoluzodpovedné za extrémnu chudobu a hlad (Hrubec), kde jednotliví aktéri sú zodpovední za štrukturálnu nespravodlivosť, pretože sa svojim konaním zúčastňujú na procesoch vedúcich k nespravodlivým dôsledkom a vzniká tzv. „motív panstva kapitálu“ nad celou industriálnou civilizáciou (Suša). Je potrebné uvedomiť si (a autori tento argument zohľadňujú), že kritika ani deskripcia terajšieho globálneho usporiadania nie je natoľko rozvinutá, aby smerovala k normatívnemu ospravedlňovaniu globálneho štátu.

Marek Hrubec je vedúcou osobnosťou ukotvenia uznania v globálnych a transnacionálnych súvislostiach.⁷ Vo svojej kapitole sa venuje globálnej nespravodlivosti, ktorá sa realizuje na pozadí „zmien v ekonomike, kultúre a ďalších oblastiach života“⁸ prejavujúcich sa v posledných troch desaťročiach. Už v prvej podkapitole rozvíja prínos českého prostredia, najprv nie priamo, ale prostredníctvom prekladov (Josef Velek, Alena Bakešová) a prehodnocovania zahraničných spisov. Hrubec vyzdvihuje kritickú recepciu Habermasovej všeobecnej teórie a rovnako i ďalších autorov, ktorí pripravili východiská pre rozbor globalizácie ako takej.⁹ Vo svojej argumen-

⁵ Odpoveď môžeme nájsť priamo v edícii *Filosofie a sociální vědy*, kde okrem prekladov Honnetha, Habermasa, Walzera, Taylora, Fraserovej, Fineho a iných nájdeme aj originálne texty Cohena, Ferraru, Sklaira, Iharu, Harrisa, Flynnu, Onumu, Othmana, Chana, Rosemonta a rovnako autorov ako Iris Marion Young, Arlie Hochschild, Thomas Pogge, Nicolaus Tideman, Peter Vallentyne, Samuel Bowles, Tong Shijun, William J. Robinson, Yash Ghai či David B. Wong. Tento výpočet nie je konečný, no podstatné je, že rozvíjanie kritickej teórie v českom prostredí dokáže vyvolať obsiahle a konštruktívne diskusie ovplyvňujúce aj filozofov a sociálnych vedcov z iných krajín. Napríklad kniha HRUBEC, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Prekl. kol. prekl. Praha : Filosofia, 2008, vyvolala štruktúrovanú diskusiu o interkulturnom dialógu na úrovni práv a o uznaní filozofických tradícií, hodnôt, sociálnej spravodlivosti v konfuciánskom kontexte, čínskom kontexte, indickom, v perspektíve Latinskej Ameriky a iných o niekoľko rokov skôr ako napríklad DUSSEL, E.: *Nový věk v dějinách filosofie: světový dialog mezi filosofickými tradicemi*. Prekl. O. Lánský. *Filosofický časopis*, 60, 2012, č. 4, s. 537 – 554. Porov. SOLÍK, M.: Komunikácia v spoločenskom kontexte – uznanie ako intersubjektívny predpoklad. *Communication Today*, 1, 2010, No. 2, s. 41 – 57.

⁶ Pochopenie nesúhlasu globálne chudobných a ich normatívnych očakávaní vyžaduje analýzu súčasného medzinárodného a nadnárodného usporiadania a potreby globálne chudobných je možné uspokojiť odstránením prekážok, ktoré bránia ich naplneniu.

⁷ Hrubec patrí k štvrtjej generácii kritickej teórie, pričom predstavitelia tretej generácie nerozpracovali svoje úvahy v globálnych a transnacionálnych interakciách. V lokálnych súvislostiach ponúkli rozpracovanie Honneth a Nancy Fraser.

⁸ HRUBEC, M.: Globální ne/spravodlnost. In HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 13.

⁹ Hrubcov výklad je prepojený s ďalšími kapitolami knihy od iných autorov, napríklad s analýzou interkulturných interakcií vo feministických rozboroch globalizácie. Samotný Hrubec sa týmito otázkam nevenuje v tejto knihe, no z jeho odkazov na iné vlastné texty a rozboru ďalších autorov je táto prepojenosť implicitná.

tácii sa opiera o Honnethovu koncepciu, ktorá je považovaná „za jeden z najvýznamnejších teoretických počinov – ak nie priamo najvýznamnejší – v súčasnej filozofii a sociálnych vedách“¹⁰ a na jej pozadí rozpracúva vlastné východiská a formuluje možné stratégie vývoja. Hrubec oceňuje systematické založenie kritickej teórie u Honnetha a rovnako i jeho hĺbkové analýzy, je si však vedomý skutočnosti, že Honneth nedoceňuje transnacionálne a globálne súvislosti. Ak má teória uznania pochopiť nesúhlas zneuznaných osôb v globálnom priestore a formulovať ich normatívne nároky, „musí skúmať medzinárodné, transnacionálne a národné usporiadanie a usilovať sa o odstránenie prekážok, ktoré bránia naplneniu sociálnych potrieb globálne chudobných v globálnom rámci.“¹¹ Hrubec nepracuje s obmedzeným aparátom, vo svojej argumentácii kladie do kontrapozície alebo do súladu práce viacerých autorov, napríklad Beck, Fraser, Habermas, Ferrara, Kögler, Young atď. Uvedomuje si skutočnosť, že je potrebné zaoberať sa najskôr makroregionálnou rovinou a až následne sa venovať kozmopolitnému usporiadaniu, pričom transformuje myšlienky kozmopolitizmu Roberta Fineho a zohľadňuje možnosti tejto idey v rámci sociálnych, politických a kultúrnych nespravodlivostí v globálnom prostredí, no pokusy o ich riešenie zostávajú v zajatí metodologického nacionalizmu, ktorý je rámcom zodpovednosti iba pre národný štát.¹² Vo svojej druhej podkapitole sa Hrubec venuje pôvodnému českému výskumu. Za samostatnú zmienku stojí prínos Karla Kosíka, vystupujúceho proti agresivite nadnárodného kapitálu, ktorý označuje ako superkapitál a súčasne ho odlišuje od predošlých starých foriem. Hrubec si všíma, že Kosík poukazuje na nedostatok vzájomného uznania ľudí v symbióze s manipulujúcou technikou, ekonomikou, militarizmom, čo nás posúva po trajektórii úpadku slobody a celého nášho života.¹³ Okrem Kosíka vystupuje v jeho výklade Jan Keller, ktorý predkladá kritickú deskripciu stredných vrstiev v nadväznosti na sociálny štát, Břetislav Horyna, Oleg Suša, Ladislav Hohoš, podľa ktorého reprezentuje globalizácia hlavný megatrend svetovej civilizácie¹⁴, Zuzana Uhde, ktorá sa zameriava na sociálne a ekonomické nerovnosti z hľadiska feministickej teórie, Milan Kreuzzieger a jeho rozbor kultúrnych prvkov globálnych interakcií, Martin Matušík a iní autori. Celkom pochopiteľne sa na záver druhej podkapitoly vracia Hrubec k svojej vlastnej koncepcii, v ktorej ponúka komplexný výklad sociálnej a politickej teórie a predkladá prepojenie analýzy spravodlivosti a nespravodlivosti v lokálnom, národnom a globálnom rámci.¹⁵ To mu umožňuje načrtnúť vlastné normatívne východiská v tretej podkapitole, kde prostredníctvom extrateritoriálneho uznania poukazuje na možnosti globálneho vývoja a následne formuluje zásadný súbor princípov uznania (a ich vzájomný vzťah), ktorých rozpracovanie mu umožňuje rozvinúť kritickú teóriu globálnej spravodlivosti.¹⁶

¹⁰ HRUBEC, M. a kol.: *Etika sociálnych konfliktů*. Praha : Filosofia, 2012, s. 23.

¹¹ HRUBEC, M.: Globální ne/spravedlnost. In HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 13.

¹² Tamže, s. 23 – 25.

¹³ Tamže, s. 48.

¹⁴ HOHOŠ, L.: Globalizácia ako problém transformácie kapitalizmu. In: DINUŠ, P. a kol.: *Marx a spoločenské zmeny po roku 1989*. Bratislava : Ústav politických vied SAV vo VEDE, vydavateľstve SAV, 2009, s. 42.

¹⁵ Pod termín „globálny“ zaraďuje Hrubec tri druhy otázok, konkrétne transnacionálne, nadnárodné a globálne otázky. Porov. HRUBEC, M.: Globální ne/spravedlnost. In HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 13.

¹⁶ Hrubec v knihe neprezentuje úplné rozpracovanie vzorcov uznania a ich význam v detailoch, čo označujeme za zmysluplný a logický krok, pretože kompletný výklad ponúka vo svojom opus magnum *Od zneuznání ke spravedlnosti*, pričom toto dielo podčiarkuje jeho zásadný prínos nielen v českom, ale i v svetom meradle.

Na Hrubcovu rekonštrukciu kritickej teórie nadväzuje v časti budúcich východísk i Michal Pullmann, ktorý si uvedomuje, že dnešné zápasy o uznanie nie je možné vnímať len ako lokálne javy vymedzené v rámci národného štátu, ale ako sociálne zápasy proti zneuznaniu v globálnych interakciách. Rovnako si uvedomuje, že reflexiu dnešnej doby nie je možné artikulovať ahistoricky, t. j. bez priblíženia dejín, ktoré nám umožňujú určiť diagnózu súčasného stavu ako eskalovanie dlhších historických tendencií.¹⁷ Najväčší význam pripisuje Honnethovi a jeho vzorcom sociálneho uznania kultivujúcim sa v historickej praxi, a to napriek tomu, že Honneth narába s pojmami ako teleológia či kontinuita veľmi opatrne. Pri analýze historického vývoja okrem Karela Kosíka nezabúda ani na Roberta Kalivodu a Miroslava Hrocha, ktorý nevybudoval svoj projekt na základe idey oslobodenia ľudí od útlaku, ale jeho teoretické jadro možno identifikovať s dôrazom na to, že historická zmena má sociálnu logiku, pretože sa odvíja od skupinovej skúsenosti zneuznania.¹⁸

Rovnako sa k analýze súvislostí zne/uznania Mareka Hrubca vracia Ondřej Štěch, ktorý sa usiluje o spojenie kritickej a komunitaristickej argumentácie. Komunitaristickú analýzu realizuje prostredníctvom recepcie Charlesa Taylora a pripomína, že napriek skutočnosti, že Taylorovo dielo nemožno zaradiť ku kritickej teórii, môžeme u Taylora sledovať momenty sociálnej kritiky. Štěch explanauje Taylorovu *Etiku autenticity*, v ktorej identifikuje konotácie tzv. „troch neduhov“: individualizmu¹⁹, inštrumentálneho rozumu a fragmentácie. Následne prechádza k spisu *Skúmanie politiky uznania*, kde si Taylor kladie otázku spolužitia a porozumenia ľudí s rozličnými kultúrnymi koreňmi. Identita jedinca a pospolitosti sa vytvára v interakcii s druhými, t. j. vymedzením sa voči druhým. V štruktúre pospolitosti je zakódované a zakotvené ohrozenie, ktoré sa prejavuje v momente vymedzenia sa skupiny voči vonkajšiemu ohrozeniu. Štěch predpokladá, že cieľom je „odkrývať“ súvislosti medzi reálnymi alebo imaginárnymi hrozbami²⁰. Usiluje sa o rozbor ukotvenia jedinca v spoločnosti a analýzu transformácie spoločnosti do povahy jedinca, rovnako však vidí riziko v silnej lojalite k spoločenstvu, pretože takáto väzba by mohla byť spojená s negatívnym vymedzením voči druhým.

Ondřej Lánský upriamuje svoju pozornosť na otázky kolonializmu a postkolonializmu v oblastiach Latinskej Ameriky a Afriky. Prostredníctvom svojej recepcie skúma uchopenie tendencií smerujúcich k útlaku a podriaďovaniu druhých. Pri tejto recepcii kritickej teórie post/kolonializmu pracuje Lánský s prínosom Todorova, Saida, Fanona, Dussela, Marxa a okrajovo sa venuje i ďalším. Konštatujeme, že rovnako ako bolo potrebné u Pullmanna definovať diagnózu súčasnosti na základe dejín, u Lánského je dôležité poukázať na vyhrotenosť násilia a útlaku európskej koloniálnej expanzie, ktorá odhalila, čoho všetkého je človek schopný dopustiť sa voči „neznámemu druhému“, a rovnako odhaľuje motiváciu tohto násilného konania. Musíme si uvedomiť, že kolonizátori vštepovali kolonizovaným národom ich degradujúci obraz. Kolonizácia vtlačila európsku pečať ekonomického, sociálneho a politického usporiadania takmer celej planéty. „Súčasný svet je dedičstvom kolonizácie a na pochopenie nášho sveta je potrebné vedieť, čo zakladá niektoré z najväčších nespravodlivostí a rovnako tak spravodlivostí aktuálnej

¹⁷ Pullmann si dôsledne všima historický pohyb uznania u Hrubca.

¹⁸ Nezabúda pritom ani na Jiřího Štaifá, Petra Maťu a Pavela Koláři. Porov. s PULLMANN, M.: Historický vývoj. In HRUBEC, M. a kol., *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 315 – 319.

¹⁹ Taylorov koncept individualizmu zrkadlí uzatváranie sa jednotlivcov do vlastného hodnotového rámca, izolovaného od kritiky, ktorá by bola inak zabezpečovaná prostredníctvom „signifikantných druhých“.

²⁰ ŠTĚCH, O.: Pospolitost: proti odcizení. In HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 361.

ľudskej spoločnosti.²¹ Kolonizáciou pravdepodobne najviac utrpeli tzv. krajiny tretieho sveta, ktoré sa do dnešných dní vyrovnávajú s postkoloniálnym usporiadaním.

Na inej forme útlaku je založená argumentácia Zuzany Uhde. Podľa Uhde²² začína feministická teória²³, rovnako ako kritická teória, kritikou založenou na skúsenosti utlačovaných a podriadených sociálnych skupín, ktorých cieľom je vysvetliť štruktúry toho útlaku a rozpracovať normatívne východiská na základe pozitívnych fragmentov spoločenskej reality. Svoje genderové analýzy rozvíja do globálnych súvislostí, pričom zastáva názor, že „feministická teória rovnako ako kritická teória má ambíciu byť praktickou teóriou, ktorá je súčasťou emancipačných bojov“.²⁴

Problematickou ohrozenia životného prostredia, resp. sociálno-ekologickou krízou v rámci politickej ekológie sa zaoberá Oleg Suša, ktorý tvrdí, že sociálna kritika upozorňuje na negatívne stránky ekologického ohrozenia v kontexte modernej civilizácie a formuluje tézu poukazujúcu na kritickú teóriu a jej záujem o ekologické vplyvy, ktoré nie je možné „chápať“ ako čisto technologické problémy, ale predovšetkým ako problémy sociálne, morálne a politické²⁵, súhrnne označované ako „ekologická kríza“. Za významný motív považuje predovšetkým kritiku ideových a praktických predpokladov modernizačného procesu spojených s výkonom panstva nad prírodou a človekom.²⁶ Suša nezabúda na krízu výkonu panstva a jeho legitimacy.²⁷ Ekologickú výzvu považuje opodstatnenú za politický konflikt v podmienkach mocenskej asymetrie ziskových a neziskových záujmov spoločnosti. To implikuje otázku, čo môže kritická teória povedať ku globálnej ekonomike, v ktorej na základe ekologickej deštrukcie vzniká celoplanetárny problém?²⁸ Kapitalizmus opomína problémy spojené s krízou zodpovednosti, sociálnou ne/spravodlivosťou či kvalitou života, pričom môžeme konštatovať, že neprichádza len k slepote pri riešení problémov, ale taktiež k ich fatálnemu nepochopeniu, čo sa prejavuje postojom k ekologickej zodpovednosti a trvalo udržateľnému rozvoju, ktorý by sa mal stať „praktickým kurzom aplikácie organického rastu“²⁹. Suša sa pri výklade odvoláva na Webera, Marcuseho, Horkhei-

²¹ LÁNSKÝ, O.: Kolonialismus a postkolonialismus. In HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 206.

²² Zuzana Uhde pracuje s mohutným aparátom literatúry systematickým a vecným prístupom. Upozorňuje o. i. na monoteoretické číslo *Filosofického časopisu* venovaného feministickej filozofii. Porov. s HAVELKOVÁ, H.: Kdo se bojí feministické filosofie? *Filosofický časopis*, 40, 1992, 5, s. 729 – 740. a NAGL-DOCEKALOVÁ, H.: Co je feministická filosofie? Prekl. H. Havelková. *Filosofický časopis*, 40, 1992, 5, s. 742 – 756. a rovnako odkazuje na viaceré analýzy a prínos Marka Hrubca.

²³ V českém odbornom diskurze sa feminizmus začal významnejšie presadzovať po roku 1989.

²⁴ UHDE, Z.: Feminizmus: rovnost v odlišnosti. In HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 234.

²⁵ SUŠA, O.: Politická ekologie: sociálně-ekologická krize a panství. In: HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 81.

²⁶ Tamže, s. 82.

²⁷ Nazdáваме sa, že milióny chudobných ľudí delegitimujú globálnu ekonomiku, pričom týchto ľudí možno považovať za tzv. subjekty zmeny. Je potrebné pripomenúť našu ne/citlivosť k týmto problémom. Existencia globálneho štátu determinuje neschopnosť národných štátov starať sa o zdravotníctvo či školstvo a národný štát sa stáva nočným strážcom, pretože „na viac už nemá“. Dejiny ľudstva sú pritom dejinami integrácie a niektoré veci sa nedajú riešiť inak ako globálne, pričom máme na mysli práve životné prostredie, dopravu, komunikáciu, pretože opak globálneho riešenia by spôsoboval regres.

²⁸ Rovnako s tým súvisí otázka planetárneho prežitia človeka, pričom vymoženosti civilizácie ako počítače, elektronická burza atď. zostanú v prípade, že nebudeme môcť prežiť, celkom zbytočné.

²⁹ SUŠA, O.: Politická ekologie: sociálně-ekologická krize a panství. In: HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 85.

mera, Adorna, Habermasa, Leissa, Becka, Hajera či Sachsa a ich prínos premieta i do rozborov uskutočnených v českom prostredí, konkrétne do argumentácie autorov ako Karel Kosík, ktorého kritika kapitálu a ekonomického človeka vychádza z pojmu praxe ako spredmetňovania človeka a ovládania prírody,³⁰ alebo napríklad Jan Keller, ktorý rozvíja otázku systémových a štrukturálnych súvislostí moderného panstva v konfrontácii s ekologickou krízou a splodinami blahobytu ohrozujúcimi prežitie. Pri formulovaní vlastných normatívnych východísk vychádza Suša z potenciálu spoločenskej mobilizácie zodpovedného a spravodlivého riešenia ekologicko-sociálnych rizík, s čím súvisí potreba „skúmať ekologické problémy nielen ako riziká vplyvov na životné prostredie, ale taktiež ich vzájomné súvislosti s krízou sociálnej nerovnosti, ktorá má globálne a lokálne prejavy“.³¹

Milan Kreuzzieger³² naráža vo svojej argumentácii na problém kultúrneho a transkultúrneho obratu³³ a všima si, že významnou črtou kritickej teórie kultúry je úsilie odkrývať vzťahy medzi zdánlivo izolovanými sférami a objavovať spoločnosť, politiku, ekonomické záujmy a kultúru vo vzájomných súvislostiach s praktickým zámerom upozorniť na nebezpečenstvo autoritárskych tendencií a prispieť tak k emancipácii človeka.³⁴ Dôležitosť kultúry a masovej komunikácie v kapitalistických spoločnostiach začali zdôrazňovať práve predstavitelia kritickej teórie spoločnosti, ktorí „vnímali kultúru v spojení s procesom industrializácie, masovej výroby, spotreby, sociálnej reprodukcie i kontroly“.³⁵ Pri recepcii do českého prostredia vychádza Kreuzzieger z Kracauera, ktorého dielo nebolo dlhší čas docenené, Adorna, ktorý mal zásadný vplyv pri kritike ideológií manipulujúcich masové médiá a rovnako sa zaslúžil o rozvoj sociológie a kultúry³⁶, Benjamina, ktorý sa stal všeobecne známy vďaka otázkam technickej reprodukcie umeleckého diela, Marcuseho, Eagletona, Halla a ďalších. Kreuzzieger sa pri rozvoji kritickej teórie kultúry neorientuje len na českých autorov, ale svoj výklad rozširuje aj o autorov zo Slovenska. Okrem Kosíkovho prínosu vyzdvihuje význam Jaroslava Stříteckého, Márie Oriškovej, Martina B. Matušíka a nezabúda ani na Irenu Reifovú, ktorá sa zameriava na kritické teórie médií, kultúralne

³⁰ Základný model predstavuje dialektika pána a raba, v ktorej podľa Hegelovho výkladu ide o prvý intersubjektívny vzťah dobrovoľne uznanej nerovnosti. V tomto príbehu stráca rab právo na život, pretože je to on, a nik iný, kto prehral zápas s pánom. Rabovi zostáva iba sloboda prijať alebo odmietnuť ponižujúci dar práva na život od pána. Prijíma ho pod podmienkou, že svoje existenčné poniženie vie vykúpiť opätovne nadobudnutou slobodou konať a obstať v konaní – tentoraz v boji s prírodou.

³¹ SUŠA, O.: Politická ekologie: sociálně-ekologická krize a panství. In: HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 102.

³² Kreuzzieger už predpokladá analýzu uznania a považuje ju za samozrejmosť.

³³ Kreuzzieger vzhľadom na výstavbu svojej argumentácie logicky nereflektuje myšlienky Charlesa Taylora o kultúrnom uznaní, napriek tomu sa ponúka možnosť nájsť isté paralely medzi Kreuzziegerovým a Taylorovým výkladom. Kreuzzieger vypracúva kritickú teóriu všeobecne. V duchu taylorovskej argumentácie konštatujeme, že vnucujeme našu kultúru a odkaz našej minulosti ľuďom v našej prítomnosti. Kultúra, ktorá je od nás príliš odlišná, je pre nás v skutočnosti zahmlená. Taylor uvádza príklad „ragu“, čo je melodický prvok v indickej hudbe, ktorý prostredníctvom piatich až siedmich tónov vyjadruje určitý formálny či obsahový námet. Ragu v našich predstavách o melódiách predstavuje skôr istý druh paškvilu. Porov. SOLÍK, M.: K problematike kultúrneho uznania Charlesa Taylora. *Filosofický časopis*, 62, 2014, č. 2, v tlači.

³⁴ KREUZZIEGER, M.: Mezi kulturním a transkulturním obratem. In: HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 115.

³⁵ Tamže, s. 116 – 117.

³⁶ Kreuzzieger upozorňuje na fakt, že recepcia Adornových textov prebiehala v niekoľkých súbežných liniách. Adorno formuloval o. i. taktiež kritiku kultúrneho priemyslu a vzťahu umeleckej produkcie k recipientom, pretože umenie začalo byť čoraz viac závislé od priemerného vkusu.

štúdiá³⁷, mediálne publikum a problematiku reprezentácie a konštrukcie reality v médiách. Za novú formu, prekračujúcu kultúrne hranice, označuje Kreuzzieger transkulturalitu, ktorá je „dôsledkom vnútornej diferenciacie a komplexnosti súčasných kultúr“³⁸ a zahŕňa viacero spôsobov života a prelínajúcich sa životných foriem. Transkultúrne vplyvy de/formujú moderný život, ktorý je realizáciou viacerých identít prekračujúcich hranice štátov a jednotlivých kultúr. Dochádza tak k stieraniu špecifických kultúrnych čŕt a postupnej uniformizácii. Zmenou referenčného priestoru sa menia koncepty profilované vzhľadom na národné štáty a transnacionálne javy nemožno študovať v izolovanom rámci, naopak, v rámci transdisciplinárnom. Kreuzzieger z tohto dôvodu konštatuje, že je potrebné „skúmať kultúru v kozmopolitnom rámci a klásť (prítom) dôraz na štúdium transnacionálnych, transkultúrnych a transcivilizačných procesov.“³⁹

Kniha *Kritická teorie společnosti* patrí pravdepodobne k najzaujímavejším a najpodnetnejším počinom v rámci výskumu kritickej teórie v súčasnosti. Nové analýzy, ktoré pražská škola kritickej teórie vo svojej knihe ponúka, spolu so spismi, na ktoré odkazuje, predstavujú zásadný signifikantný význam pre výskum a budúci vývoj kritickej teórie, a to z hľadiska témy, ktorú kniha rozpracúva, ale aj z hľadiska vplyvu, ktorý zaznamená.

³⁷ Porov. PRAVDOVÁ, H.: Fenomén zábavy a úloha stereotypov v produkcii a recepcii mediálnej kultúry. *Communication Today*, 2, 2011, No. 1, s. 7 – 24.

³⁸ KREUZZIEGER, M.: Mezi kulturním a transkulturním obratem. In: HRUBEC, M. a kol.: *Kritická teorie společnosti. Český kontext*, c. d., s. 156.

³⁹ Tamže, s. 159.